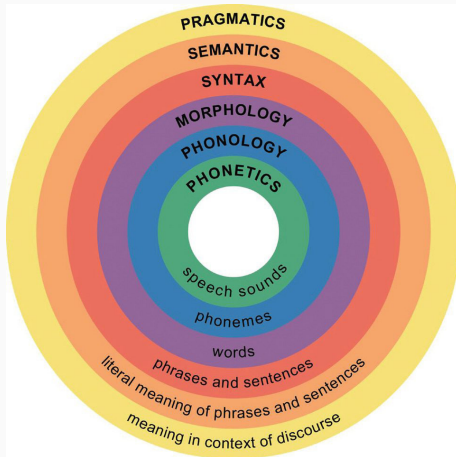

INF1820: Introduksjon til språk-og kommunikasjonsteknologi

Femte forelesning

Lilja Øvrelid

13 februar, 2017

- Bindestreksdisipliner: psykolingvistikk, neurolingvistikk, sociolingvistikk, datalingvistikk

Ordklasser?

- Bindeledd mellom ordet og setningen (syntaks):
 - Sier noe om hva slags kontekster et ord forekommer i
 - Sier noe om uttale (*record, content, discount*)
- Helt essensiell i en rekke språkteknologiske applikasjoner:
 - Talesyntese
 - Morfologisk analyse
 - “Chunking”, syntaktisk parsing
 - Word Sense Disambiguation
 - Informasjonsekstraksjon

Ordklasser?

<http://beta.visl.sdu.dk/visl/nor/edutainment/games/>

Norwegian (bokmål)

[Help!](#)

**Noldus er en svært tålmodig
husnisse**

Gjenta

Ny setning

Start valg

pron

art

num

adj

n

VIS

prp

v

conj

infm

adv

intj

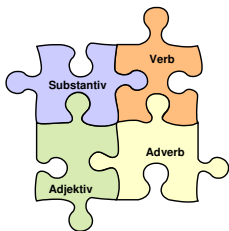
Du har lært mye. Øver du enda litt
til, kan du nå de store høyder.

Sammenlagt tid: 23.065 sekunder

Gale valg: 1

Lyd

Flodhest

- **Taksonomi** -
uttømmende, gjensidig
utelukkende, styrt av et
prinsipp
- Alle ord havner i en klasse
og ingen ord havner i mer
enn én klasse
- Vi trenger **kriterier** for
ordklasseinndeling

3 slags kriterier:

1. formelle eller morfologiske kriterier

- hvilke bøyningsformer har ordet?
 - *hare - haren* og *redd - reddere*
 - **harare* och **redden*

2. funksjonelle eller syntaktiske kriterier

- hvordan kan ordet kombineres med andre ord?
 - *en redd hare* och *redd for ilden*
 - **en redd* och **en hare for ilden*

3. betydningsmessige eller semantiske kriterier

- hva er typiske betydninger hos ord i ordklassen?
 - *hare* - dyr, levende vesen
 - *redd* - egenskap

Adjektivet RØD:

- form: *rød, rødt, røde, rødere, rødest*
 - funksjon: *et rødt eple* (attributiv funksjon), *Håret hennes er rødt* (predikativ funksjon)
 - betydning: betegner en egenskap, typisk for adjektiv
 - MEN: *De røde tapte borgerkrigen??*
-
- normale (prototypiske) bruken
 - vekting av kriteriene

Substantiv

olje, bord, jente, sorg

1. bøyes i bestemthet og tall

- bestemthet: kan knytte til seg bestemt artikkel som suffiks:
bilen, greina, huset, tanken
- tall: (de fleste har) forskjellige endelser for entall og flertall:
bil-biler, grein-greiner, tanke-tanker

2. kjerne i substantivfraser, med modifikatorer: *en alldeles fantastisk vakker stol*

3. betegner "ting" - mennesker, objekter, vesen, steder, fenomener och abstrakte enheter

Unntak - egennavn

- bøyes ikke

- Substantivene er enten **fellesnavn** eller **egennavn**
- Fellesnavn: substantivene på forrige side
- Egennavn: ord som *Adam, Eva, Haugesund, Dagros, Norge*

Fellesnavnene har enten **konkret** eller **abstrakt** betydning

- Konkrete: en slags gjenstandsbetydning, betegner konkrete størrelser, f.eks. *blomst, bok, bord, mann, tang, tårn*
- Abstrakte: ikke gjenstandsbetydning, betegner abstrakte begreper eller forestillinger (handlinger, tilstands, egenskaper), f.eks. *fred, ro, slag, tvil, vennskap, verdighet, alderdom*
- Ikke alltid så lett å skille:
 - *en mørkhåret skjønnhet – dø i skjønnhet*
 - *spenstig som en ungdom – i min ungdom*
 - *en fin tegning – flink i tegning*

- Vi kan også skille mellom **tellelige** og **ikke-tellelige/massebetegnende** substantiver
- Tellelige: *bil, bord, okse, stang*
- Ikke-tellelige: *kjøtt, smør, støv*
- Både tellelig og ikke-tellelig betydning:
 - *et vakkert tre – bordet er laget av tre*
 - *mange høye fjell – støtt som fjell*
 - *mange steiner – mye stein*

Ordklasser: substantiv

- **Egennavn** refererer til en enkelt gjenstand eller et bestemt individ, f.eks. *Ida, Torggata, Colosseum, Apple*
- Navn på dyr, land, byer, gater, bygninger, elver, steder, planeter, foreninger, firmaer, fly, tog, kunstverk
- Vanligvis unik referanse
- Egennavn i flertallsform viser til helheten, f.eks. *De forente stater, Hebridene*
- Noen substantiver kan fungere som begge deler:
 - *Bibelen er verdens mestselgende roman – Hun leste i sin bibel*
- Egennavn som fellesnavn:
 - *Hemsedal er et skisportens mekka*
 - *... en quisling, et eldorado, et watergate*

Verb (hovedverb)

sparke, sove, håpe, arbeide, bygge, leve

1. bøyes i tid (presens-preteritum)
inndeles i finitte vs. infinitte former
 - finitte: imperativ, presens, preteritum: *spark, sparker, sparket*
 - infinitte: infinitiv, perfektum partisipp (*å*) *sparke*, (*ha*) *sparket*transitivitet: transitiv - intransitiv
2. kan stå alene som predikat
3. betegner handlinger, aktiviteter og tilstander

Unntak - hjelpeverb: *må, skal, bli*

- Kan grupperes basert på semantisk og grammatisk forhold
- Tre hovedgrupper
 - a) **Aktivtetsverb** uttrykker en aktiv handling, dvs. at noen gjør eller utfører noe. Forutsetter en **agens**
 - *Ida **arbeider** hele dagen*
 - *De **gravde** et hull*
 - *De fleste **går** til jobben*
 - *Fredrik **spiller** bass*

- Tre hovedgrupper (forts.)
 - b) **Endrings-eller overgangsverb** uttrykker et forløp eller en endringsprosess, dvs subjektet er **patiens** og gjennomgår eller opplever en forandring eller overgang
 - *Faren **døde** like etter krigen*
 - *Bilen **forsvant** nedover gata*
 - *Barna **sovnet** fort*
 - *Plantene **vokser** hele året*

- Tre hovedgrupper (forts.)
 - c) **Tilstandsverb** uttrykker en tilstand, subjektet er i gitt tilstand uten å forandres
 - *Han **ble** i London resten av livet*
 - *De **bor** nå i Mumbai*
 - *Thon **eier** snart hele byen*
 - *De **lever** et lykkelig liv sammen*
 - *Boken som **ligger** på bordet, tilhører meg*

Adjektiv:

rød, snill, vanskelig, levende

1. samsvarsbøyes i bestemthet, kjønn och tall, *gradbøyes*
2. modifikator (adledd) til substantiv
3. betegner egenskaper

- De mest typiske egenskapene er permanente (kvaliteter):
 - Størrelse, allment: *stor, liten*, vertikalt: *høy, lav, kort*, horisontalt: *bred, smal, lang*
 - Form: *rett, krokete, rund, flat*
 - Farge/lys: *svart, gul, lys, mørk, dus*
 - Lydstyrke: *høy, lav, skarp*
 - Smak: *sur, søt, bitter*
- Noen adjektiver uttrykker midlertidige egenskaper:
 - Livstilstand: *gammel, ung, levende, frisk, syk*
 - Sinnstilstand: *sint, trøtt, glad, redd*
 - Temperatur: *varm, kald, lunken*
 - Andre egenskaper: *lat, arbeidsom, ren, skitten, rask, sein*

- Gradbøyes ved bøyningsendelse eller mer–mest. Betydningen angir et punkt på en skala.
- Men mange adjektiv har en mer presis betydning som er vanskelig å gradere, f.eks. *død, gift, gratis, nybakt, lovlig*
- Noen av de mest sentrale adjektivene opptrer i par med motsatt betydning **antonymer**:
 - *høy – lav*
 - *stor – liten*
 - *lang – kort*

Adverb:

her, ofte, derfor, trolig, ikke, kanskje, nå, vanligvis

1. ubøyelige
2. står som modifikatorer til verb, adjektiv, adverb og setninger
3. betegner forskjellige omstendigheter - rom, tid, måte m.m.

- **Tidsadverb** uttrykker relativ tid, dvs. et tidspunkt i forhold til et annet
 - *Han kom etterpå* (etter et tidspunkt i fortiden)
 - *Han kom da* (på et tidspunkt i fortiden)
 - *Kom etterpå!* (etter dette tidspunktet)
 - *Kommer han nå?* (på dette tidspunktet)
 - *Du skal komme etterpå* (etter et tidspunkt i framtiden)
 - *Du skal komme da* (på et omtalt tidspunkt i framtiden)

- **Måtesadverb** uttrykker måten noe blir gjort på
 - *Hun gjennomgikk pensum **stykkevis***
 - *De lå **andføttes***
- **Gradsadverb** uttrykker mengde, intensitet eller grad ved verbhandlingen
 - *Jeg fryser **litt***
 - *Nå har du tullet **nok***

Preposisjoner:

ved, på, under, i, foran, av

1. ubøyelige
2. kjerne i preposisjonsfraser, tar substantiv
3. betegner relasjoner, f.eks. romlige
 - *Hytta ligger **ved** sjøen*
 - *Elevene var svake **i** engelsk*
 - *Taket **på** huset ble nettopp reparert*

Ordklasser: preposisjoner

- Varierende semantisk innhold
- Lokalisere gjenstander og begivenheter i **rom** og **tid**
 - *Boka ligger **på** bordet*
 - *Den **lå** bak skapet*
 - *Vi drar **i** mai*
- Kan også uttrykke **måte** eller **middel**:
 - *Hun satt **i** dype tanker*
 - *Hun svarte **med** et lite smil*
 - *Hun åpnet døren **med** en rusten nøkkel*

- Preposisjon uten utfylling: **verbalpartikkel**
 - *De sovnet **inn***
 - *Han brøt **sammen** etter løpet*
 - *Vi drakk **opp** all vinen*
- Danner en semantisk og syntaktisk enhet med verbet

Pronomen:

jeg, hun, dere, seg, hverandre, hvem, man

1. av svært ulik form, uregelmessig bøyning
2. som substantiv, kan fungere som setningsledd alene
3. lite eget innhold, fr betydning fra sammenhengen (*konteksten*)
 - **Jeg** liker grammatikk
 - **Man** skal respektere hverandre
 - **Hvem** tok vesken?

- Pronomen får sitt innhold enten fra et element i selve talesituasjonen eller fra et nominalt ledd (typisk substantiv) i konteksten.
- Leddet som gir pronomen innhold er pronomenets **antesedent**
 - *Se **her***
 - *Er **du** sulten?*
 - *Gro Harlem Brundtland er en tidligere norsk politiker. **Hun** var norges første kvinnelige statsminister. . .*

- **Personlige pronomen** kan bøyes, egne former for første, andre og tredje person, samt entall og flertall

	Nominativ	Akkusativ
1.pers.ent.	jeg	meg
2.pers.ent.	du	deg
3.pers.ent	han	ham
3.pers.ent	hun	henne
3.pers.ent	den/det	den/det
1.pers.ftl.	vi	oss
2.pers.ftl.	dere	dere
3.pers.ftl.	de	dem

- **Refleksivt pronomen** er *seg* på norsk.
- Har antesedent i samme setning, oftest subjektet i setningen
- Brukes kun i tredje person. I første og andre person brukes akkusativformen
 - *Jeg vasker **meg***
 - *Hun vasker **seg***
 - *Vi vasker **oss***

- **Resiproke pronomen** er *hverandre* på norsk.
- Uttrykker en gjensidig relasjon, slik at *A og B beundrer hverandre* impliserer at *A beundrer B* og *B beundrer A*
 - *Vi beundrer hverandre*
 - *De beundrer hverandre*

- **Interrogative pronomen** (spørreord)
- *Hvem* når vi spør etter et menneske, ellers er det *hva*
 - **Hvem** er det?
 - **Hva** vil du ha å drikke?
 - *Hun spurte hvem* det var

Determinativ (artikler):

min, din, denne, alle, noen

1. bøyning i kjønn og tall
2. bestemmer til substantiv
3. bestemmer, spesifiserer substantivets referanse

Ordklasser: Determinativ

3 hovedtyper:

a) Possessiver: angir eiendom eller tilhørighet, bøyes i person

- *Det er **min** bok*
- *Her har du boken **din***

b) Demonstrativer: viser til eller peker på en bestemt person eller ting som kan iakttas eller er omtalt

- ***Den** hytta ligger fint til*
- ***Dette** treet er kjempestort*

c) Kvantorer: uttrykker mengde eller kvantitet, noen med bøyning (*noen, ingen, en*) og noen uten (*to, tre, visse, enkelte, utallige*)

- *Hun har spist opp **all** maten*
- *Ida har kjøpt **noen** bøker*

Konjunksjoner:

og, eller, men, for, så

1. ubøyelige
2. binder sammen ledd av samme slag, f.eks. ord, fraser og setninger
3. grammatisk funksjon, betegner relasjoner
 - *fullstendig ro og absolutt trygghet* (nominalfrase og nominalfrase)
 - *konkret og abstrakt betydning* (adjektivfrase och adjektivfrase)
 - *han var på ski og hun var i kirken* (setning og setning)

Subjunksjoner:

å, at, om, som, før

1. ubøyelige
2. innleder leddsetninger - underordner en setning under en annen
3. grammatisk funksjon, betegner relasjoner
 - *Hun elsker å danse*
 - *Vi tror **at** det verste snart er over*
 - *Der er hunden **som** spiste kaken*

- **åpne vs. lukkede** ordklasser
 - åpne: substantiv, verb og adjektiv
inneholder mange tusen ord, kan enkelt fylle på med nye
Eksempel: nye bilmodeller - nye farger (brannbilrød)
 - lukkede: inneholder mange færre ord enn de åpne
kan ikke fritt skape nye ord gjennom orddannelse
- **innholdsord vs. funksjonsord**
 - innholdsord: substantiv, verb, adjektiv
rikt betydningsinnhold, refererer utenfor språket
 - funksjonsord: mer allment betydningsinnhold, refererer ikke
utenfor språket. Finnes fremst i de lukkede ordklassene.
- Ikke helt én-til-én, feks hjelpeverb.

Korpuser

- Modellere språklig kunnskap
- Trenger språklige data
 - Introspeksjon
 - Faktisk språkbruk – korpusdata
- Språkteknologi: programmer som generaliserer over språklige mønstre
 - Korpusdata helt sentralt

Språklige data: korpusdata

- Et korpus (tekstkorpus) er en strukturert samling tekster
- Elektronisk lagret
- Siste 30 årene innenfor lingvistikk og datalingvistikk: empirisk revolusjon
- Større og større tekstmengder tilgjengelig
- Empiriske data for lingvistiske studier (motsetning til introspeksjon)
- Treningsmateriale for datalingvistiske modeller av språklige fenomener

- Brown-korpuset for engelsk (1979):
 - 87 ordklassetagger
 - 1 mill. ord, utvalg fra 500 tekster hentet fra forskjellige sjangere
 - Automatisk tagget og manuelt rettet
- Penn Treebank (1993)
 - 45 ordklassetagger
 - Wall Street Journal, Brown-korpuset, Switchboard, ATIS
 - Ordklassetagger, syntaktisk struktur (frasestruktur)

Ordklassetagede korpuser

- Norsk dependenstrebank
 - Trebank for norsk
 - Utviklet ved Nasjonalbiblioteket
 - Manuelt tagget
- ordklasser samt mye morfologisk informasjon

1	Det	det	pron	nøyt—ent—pers—3
2	er	være	verb	pres
3	hun	hun	pron	fem—ent—pers—hum—3—nom
4	som	som	sbu	-
5	eier	eie	verb	pres
6	og	og	konj	-
7	driver	drive	verb	pres
8	stedet	sted	subst	appell—nyt—be—ent

- Eksempler fra Penn (J&M):
 - The/DT Grand/JJ jury/NN commented/VBD on/IN a/DT number/NN of/IN other/JJ topics/NNS ./.
 - There/EX are/VBP 70/CD children/NNS there/RB
 - Although/IN preliminary/JJ findings/NNS were/VBD reported/VBN more/RBR than/IN a/DT year/NN ago/IN ,/, the/DT latest/JJS results/NNS appear/VBP in/IN today/NN 's/POS New/NNP England/NNP Journal/NNP of/IN Medicine/NNP

- Tagging følger en manual
- Noen avgjørelser vanskelige
- Eks: skillet mellom preposisjoner (IN), partikler (RP) og adverb (RB)
 - Mrs./NNP Shaefer/NNP never/RB got/VBD around/RP to/TO joining/VBG
 - All/DT we/PRP gotta/VBN do/VB is/VBZ go/VB around/IN the/DT corner/NN
 - Chateau/NNP Petrus/NNP costs/VBZ around/RB 250/CD
- Manualen: preposisjoner er assosiert med en etterfølgende substantivfrase. *Around* tagges som adverb i betydningen 'omtrent'

Ordklassetagging

- Oppmerking av ordklasseinformasjon for hvert ord i et korpus
- Språkteknologi: automatiske systemer
- Flertydighet vanskeliggjør dette betydelig
- Ordnivå: Tokenisering

- **Tokenisering**

Tokenisering handler om å dele inn en tekst i ord og setninger. Tidligere har vi gjort det enkelt og bare splittet på mellomrom. Men dette er problematisk:

- Tar ikke hensyn til tegnsetting og gir "ord" som *cents. said, positive." Crazy?*.
- Her kunne vi tatt bort tegnsetting, men tegnsetting forekommer også innad i ord: *m.p.h. cap'n, AT&T.*
- Tall inneholder komma i engelsk: 555,000
- Det kan være ønskelig å ekspandere forkortede former som for eksempel *I, m, you're, they've* til henholdsvis *I am, you are, they have*. Da er det viktig å skille mellom slike former og genitiv 's (*Mary's*) eller anførselstegn (*'Oh no', he said*)

- Input: streng av ord og en spesifisert mengde tagger
- Output: en tagg per ord
 - Book/VB that/DT flight/NN ./.
 - Does/VBZ that/DT flight/NN serve/VB dinner/NN ?/.
- Flertydighet: *book, that*

- De fleste engelske ord er entydige
- Men mange av de mest frekvente ordene er flertydige
- Tall fra Brown-korpuset:
 - 11.5% av engelske ordtyper er flertydige
 - 40% av Brown tokens er flertydige
- Heldigvis er ikke alle lesninger like sannsynlige

- To hovedkategorier:
 1. **Regelbaserte taggere:** stor database med håndskrevne regler.
Eksempel: *book* er substantiv, og ikke verb, dersom etterfølger en determinativ
 2. **Probabilistiske taggere:** bruker et ordklassetagget korpus (“treningskorpus”) til å beregne sannsynlighet for en gitt tagg i en gitt kontekst

Optimizing a PoS tag set for Norwegian Dependency Parsing

- trener ulike ordklassetaggere for norsk (NDT)
- modifierer taggsettet for syntaktisk parsing
- viser hvordan et mer finkornet taggsett kan gi bedre resultater for parsing